

селиле тек после 1878. године). На први поглед се може учинити да је ово поглавље прекратко. Међутим, то питање би могло да буде тема засебног истраживања и посебне монографије: другим речима, колико год да је ово поглавље било, остало би прекратко. Зато је аутор правилно поступио назначивши само главне фазе међусобних односа које је карактерисала већа или мања напетост. Омеровић је указао на преломне политичке догађаје у земљи и иностранству који су одређивали степен затегнутости или попуштања у међусобном односу већинских и мањинских делова становништва у Босни и Херцеговини.

Закључак на крају књиге (315–325) сумира резултате до којих је аутор дошао, а табеле и графикон који следе додају и визуелну прегледност ономе о чему аутор говори у погледу бројчаних односа становништва. Детаљна библиографија и преглед архивских извора ће, као уосталом и цела књига, бити неизоставно помагало будућим истраживачима који ће покушати да продубе нека од питања којима се Омеровић бавио у овом раду.

Књига Енеса Омеровића *Националне мањине у Босни и Херцеговини (1918–1941)* представља оригинални, добро истражени, аналитички и заокружени приказ положаја националних мањина у Босни и Херцеговини током међуратног раздобља – вероватно једини те врсте за било коју земљу некадашње Југославије. Аутор одлично познаје постојећу стручну литературу, а сам је дошао до огромне количине изворног материјала и знао је да га стваралачки, критички и аналитички употреби. Излагање му је јасно, а закључци добро утемељени на обимном изворном материјалу. Као резултат свега овога, настала је одлична монографија која у границама могућег попуњава празнину која је постојала у историографији о националним мањинама на простору Југославије. На појединим местима ауторове анализе и прикази су тако детаљни да је тешко очекивати да ће будући истраживачи тим питањима моћи нешто да додају. Такође, тешко да ће моћи и да измене било који од ауторових утемељених и промишљених закључака.

Зоран ЈАНЂЕТОВИЋ

Традиција и трансформација, зборник радова,
књига 2: Транснационална искуства југословенске историје.
Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 383.

Институт за новију историју Србије је објавио други том зборника *Традиција и трансформација*, у коме се налази тринаест радова истраживача ове установе на тему *Транснационална искуства југословенске историје*, а који су уредиле Олга Манојловић Пинтар и Вера Гудац Додић. Први том

зборника је објављен 2015. године (ур. Владан Јовановић). Претпостављамо да је замисао била да се једном кровном публикацијом приведе крају вишегодишњи пројекат ИНИС-а *Традиција и трансформација: Историјско наслеђе и национални идентитет у Србији у 20. веку*. Међутим, како је и овај, као и већина других пројеката које финансира Министарство науке, од петогодишњег постао деценијски, створила се интересантна дилема. Шта радити са основним истраживањима: продубити или проширити?

Уредништво је ову дилему решило на интересантан начин, истовремено продубљујући и проширујући истраживања применом методолошког оквира транснационалне историографије. Полазећи од становишта да историја Југославије, државе које већ готово три деценије нема, и даље изазива велику пажњу домаће и стране јавности, уредништво је закључило да је прошлост ове земље била далеко сложенија но што одговара националним оквирима њених наследница. Зато је за ауторе појам транснационалног, којег су сјајно крокирали у уводу, кључ за разумевање занемарених аспеката југословенске прошлости. Тај метод се не користи некритички, јер су уреднице свесне његових изазова: „Иако пре свега сагледан као креатор новог идеолошког дискурса, феномен транснационалности је, међутим, могуће сагледати и као његов коректив“ (стр. 11). У овом се зборнику у ствари транснационалност употребљава као позив да се тема традиције и трансформације сагледа на нови начин. Тако је отворено експериментално питање: може ли се методом транснационалне историје извући нови квалитет, открити неиспричана а важна прича, додати битан контекст који недостаје, добити нова информација или створити нова интерпретација?

Поље овог експеримента је необично широко, како показује већ први рад који је написала Радмила Радић, а који за тему има делатност Хришћанске заједнице младих људи у Србији и Југославији, односно чувеног УМСА, опеваног у песми групе Village People. Ова заједница у сваком већем америчком граду нуди јефтин смештај и читав низ спортских и културних активности локалцима и дошљацима. Трансатлантској димензији посвећен је и рад Весне Ђикановић, који као да је антиципирао актуелну полемику у нашој јавности о повратку научника из дијаспоре. На примеру проблема у успостављању просветне сарадње потомака југословенских исељеника са матицом могуће је анализирати сву комплексност овог подухвата, који је тешко одржив без дугорочне стратегије, низа мера и интервенција. Владан Јовановић се пак бави транснационалном сарадњом коју је лакше успоставити а чије су последице веома тешке, ради се о шверцу наркотика на глобалном нивоу, у којем је балкански простор представљао битну зону трансфера. Пратећи судбину личности које су спроводиле ову активност и структуре које су је сервисирале, као да улазимо у серију *Сенке над Балканом* и питамо се да ли се такве сенке и данас надвијају над нама а да о њима ништа не знамо. Са друге стране, Олга Манојловић Пинтар отвара непознат аспект познате теме. Бавећи се југословенским добровољцима у Шпанском грађанском рату она прати наше „Шпанце“ који су се након пораза прикључили француском Покрету отпора. У њиховим се биографијама

очитава тензија између међународног револуционарног покрета и националних контекста у којима се испољавао на различите начине током и након Другог светског рата. Обрнутом идентитетском растрзаношћу бави се и Миле Бјелајац, који пише о странцима који су стекли каријеру у српској и југословенској војсци, показујући како драматичан чин промене униформе одражава хаотичне, апсурдне и често трагичне историјске околности. Судбине о којима читамо на овим страницама дефинитивно оправдавају поднаслов читавог овог сегмента зборника – *преко исцртаних граница*.

Селећи ову проблематику у послератни период, наредни сегмент зборника је насловљен Транснационална сусретања у времену Хладног рата. У њему аутори такође пишу о мало или нимало познатим феноменима, као што је био пагвашки покрет посвећен нуклеарном разоружању и спречавању пролиферације. Његов развој прати Срђан Милошевић, посвећујући посебну пажњу истакнутим југословенским физичарима чије ангажовање пружа драгоцену основу за разматрања о смислу ангажмана интелектуалаца у политици. Питањем односа интелектуалаца и политике позабавио се на другачији начин Слободан Селинић, анализирајући извештаје и утиске југословенских писаца о друштвеним, политичким и културним околностима на источној страни гвоздене завесе. Селинић је запазио да су кроз ове контакте југословенски писци не само извештавали већ и градили сопствене идентитете, сматрајући да су они нешто друго, отвореније и боље. Такав доживљај тестира управо наредни чланак, у којем Петар Драгишић прати југословенску конзумеристичку грозницу шездесетих и седамдесетих година кроз шопинг најезде на западну страну гвоздене завесе, пре свега у Трст, град који је такорећи до јуче био предмет великог територијалног спорења Југославије и Италије. Другачију врсту тензије открива прилог који је Вера Гудац Додић посветила чувеној конференцији *Друг-ца жена* из 1978. Импресивна је листа учесница, учесника и тема на овом глобално значајном феминистичком догађају, одржаном у престоници државе која јесте поставила широки институционални оквир за еманципацију, остварила велике помаке у области радног права, политичке партиципације и породичних односа, али је остала оптерећена патријархалним односима, стакленим плафоном и другим препрекама у друштву у којем је и даље свака пета жена била неписмена. Заправо, овим сегментом зборника провејава осећање растрзаности између замишљеног и стварног.

Како су се све ове велике приче преламале преко индивидуалних судбина читамо у последњем сегменту зборника – Транснационалне биографије. У њему Сања Петровић Тодосијевић пише о Карлу Крису и Валтеру Клајну, јеврејским избеглицама из кладовског транспорта заглављеним у Шапцу, растрзаним између Трећег рајха и Палестине. Тематици међународног револуционарног покрета и националних напетости враћа се Оливера Драгишић, пишући о делатности Ивана Винарова. На сличан начин већ отворену тематику трансатлантских миграција кроз биографију Мила Палавершића прелама Гордана Кривокапић Јовић, док је последњи рад у зборнику Давор Стипић посветио Жени Лебл, у чијој се биографији ожиљ-

ци Холокауста и Хладног рата сучичу са искуством идентитетских изазова транснационалне емиграције.

Затварајући корице овог зборника читалац има утисак да је учествовао у разговору који није престао, већ тек почиње. Наравно, то није први почетак. Историографија, као хуманистичка делатност, нужно има глобални аспект и значај. Међутим, као и друге националне историографије, и српска се дуго изнуривала у питањима изградње националног сећања и колективног идентитета, док је југословенска силну енергију изгубила у дефинисању односа између националних историографија. Транснационални искораци су прављени углавном у домену историје међународних односа, било проучавањем односа Југославије и великих сила, било проучавањем билатералних веза и стварањем регионалних контаката. Читаве институције, попут Института за међународну политику и привреду, Института за међународни раднички покрет (данас Института за европске студије) и Балканолошког института, створене су на том таласу. Са распадом Југославије значајно је умањена државна подршка овим иницијативама, па је у методолошком погледу транснационални аспект проучавања прошлости остављен на савест и одговорност појединачних истраживача. Међутим, иако историјске околности нису ишле на руку том дијалогу, показало се током деведесетих година да га чак ни рат и изолација не могу угасити. Индивидуални искораци у том правцу су ојачани стварањем Удружења за друштвену историју, настали су и колективни радови попут *Приватног живота код Срба у двадесетом веку* и читаве вишетомне едиције извора попут *Живети у Београду* и публикације *Србија у модернизацијским процесима*. Транснационална парадигма је тако из области дипломатске и политичке историје пренета у зону друштвене, културне и интелектуалне историје. Наслањајући се на ову значајну традицију и даље је трансформишући, као што му и сам наслов каже, овај зборник је вероватно оправдао очекивања уредништва, јер је показао до које мере транснационални аспект прожима наш рад, чак и када тога нисмо свесни.

Владимир ПЕТРОВИЋ

Илијана Чутура, Виолета Јовановић. *На Ливадици вечности. Од Учитељске школе до Факултета педагошких наука у Јагодини (1898–2018)*. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2018, 150.

Од самог увода који наговештава стилско опредељење и инспирацију интелектуалним наслеђем Сретена Аџића, оснивача јагодинске учитељске школе, ауторке ове јубиларне монографије с поносом указују на традицију коју је установа задржала независно од свог ранга и статуса током